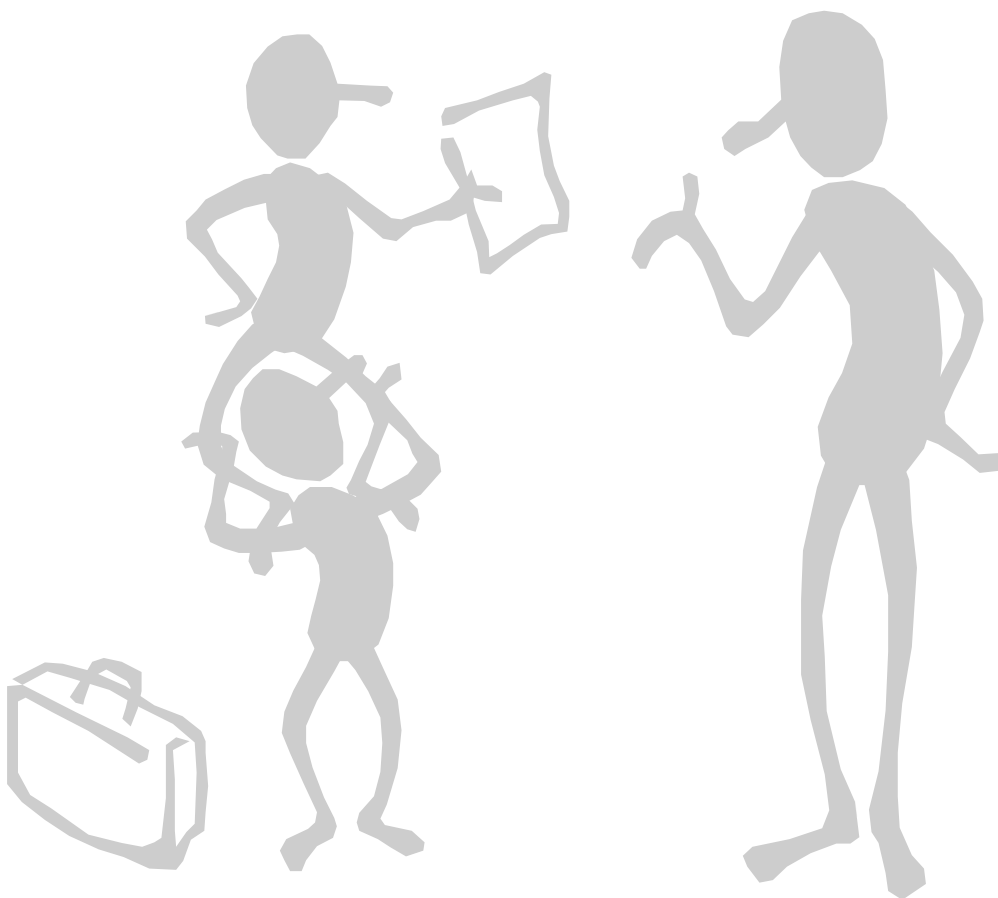

Scriptie

‘Het ouderschapsplan’

Een onderzoek naar de wetsgeschiedenis en de processuele gevolgen voor de advocatuur.

Scriptie

‘Het ouderschapsplan’

Een onderzoek naar wetsgeschiedenis en de processuele gevolgen voor de advocatuur.

Naam	: Evelyne Pykstra
Studentnummer	: 9951055
Klas	: U-R4
Opleiding	: HBO-Rechten
Onderwijsinstelling	: Juridische Hogeschool Avans-Fontys
Locatie opleiding	: 's-Hertogenbosch
Titel scriptie	: Het ouderschapsplan
Subtitel scriptie	: Een onderzoek naar de wetsgeschiedenis en de processuele gevolgen voor de advocatuur.
Afstudeerperiode	: 30 maart 2009 t/m 17 augustus 2009
Afstudeeradres	: Advocatenkantoor Verkuijlen te Sint-Oedenrode
Bedrijfsmentor	: mr. drs. P.A.M. Verkuijlen
Afstudeerdocenten	: mevrouw mr. N. Vermijs mevrouw mr. E.M. Strooper-Lammerts
Datum	: 17 augustus 2009
Versie	: webversie
Handtekening	:

Voorwoord

In het kader van het vierde en laatste studiejaar van de opleiding HBO-Rechten aan de Juridische Hogeschool Avans-Fontys te 's-Hertogenbosch, heb ik deze scriptie geschreven.

De 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' vormt de basis van deze scriptie.

Mijn dank gaat uit naar de opdrachtgever, mr. drs. Verkuijlen. Hij heeft mij aanwijzingen en wijze raad gegeven bij het schrijven van deze scriptie. Tevens wil ik ook alle medewerkers van Advocatenkantoor Verkuijlen bedanken voor de fijne samenwerking.

Tenslotte wil ik mevrouw mr. N. Vermijs, docente aan de Juridische Hogeschool Avans-Fontys, bedanken voor de begeleiding bij de ontwikkeling van deze scriptie en mijn persoonlijke ontwikkeling.

Sint-Oedenrode, augustus 2009
Evelyne Pykstra

Inhoudsopgave

Samenvatting

Lijst met afkortingen

1. Inleiding.....	8
1.1 Probleembeschrijving/aanleiding	8
1.2 Doelstelling	9
1.3 Vraagstelling.....	9
2. Totstandkoming.....	10
2.1 Wetsvoorstel Luchtenveld.....	10
2.2 Wetsvoorstel Donner	11
2.3 Ontwerp.....	11
2.4 Behandeling Tweede Kamer.....	12
2.5 Behandeling Eerste Kamer.....	12
2.6 Publicatie Staatsblad	12
3. Wijzigingen Burgerlijk Wetboek en Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering.....	14
3.1 Redenen tot wijziging.....	14
3.2 Het ouderschapsplan.....	15
3.3 Gezagsrecht	17
3.3.1 Ouderlijk Gezag (artikel 1:247 BW).....	17
3.3.2 Samenleving (artikel 1:247a BW).....	18
3.3.3 Bijzondere Curator (artikel 1:250 BW).....	19
3.3.4 Gezag (artikel 1:251 en 1:251a BW)	19
3.3.5 Geschillen (artikel 1:253a BW).....	20
3.4 Omgangsrecht.....	21
3.4.1 Artikel 1:377a BW	21
3.5 Alimentatie.....	22
3.6 Mediation en jeugdzorg	22
4. Processuele gevolgen voor de advocatuur.....	24
4.1 Kinderen.....	24
4.2 Het verplichte ouderschapsplan.....	25
4.2.1 Ontsnappingsclausule.....	26
4.2.2 Ondertekening ouderschapsplan	27
4.2.3 Gelijkwaardig ouderschap.....	27
4.2.4 Niet gehuwde ouders	28
4.3 Mediation.....	28
4.3.1 De mediator	29
Conclusies en aanbevelingen.....	32
Bronnenlijst	36

Samenvatting

Op 1 maart 2009 is de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' in werking getreden. Met deze wet zijn ouders voortaan verplicht om bij een verzoekschrift tot echtscheiding een ouderschapsplan te overleggen waarin de afspraken zijn vastgelegd over de opvoeding, verzorging en ontwikkeling van de kinderen.

Het doel welke is gesteld voor deze rapportage is het beschrijven van de totstandkoming van de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding', de doelstellingen van de wetgever daarin en de processuele gevolgen voor de advocatuur¹.

De 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' is er voornamelijk gericht ouders vroegtijdig na te laten denken over de invulling van het ouderschap na scheiding² en hierover goede afspraken te maken, zodat onnodige conflicten nadien voorkomen worden.³

In het eerste hoofdstuk staat beschreven wat de redenen zijn geweest om de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' onder de loop te nemen. Vervolgens is in het tweede hoofdstuk in het kort beschreven hoe deze wet tot stand is gekomen.

Vervolgens worden in het derde hoofdstuk de belangrijkste wijzigingen uiteengezet die uit de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' zijn voortgevloeid. De wijzigingen hebben plaatsgevonden in Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Het verplichte ouderschapsplan bij een verzoekschrift tot echtscheiding is opgenomen in artikel 815 Rv. Niet alleen gehuwde ouders dienen een ouderschapsplan op te stellen, maar ook ongehuwde ouders. Deze verplichting is opgenomen in artikel 1:247a BW. In het derde hoofdstuk staat tevens beschreven wat de doelstellingen zijn geweest van de wetgever per gewijzigd lid.

Tenslotte staat in het laatste kernhoofdstuk beschreven met welke processuele gevolgen de advocatuur te maken kan krijgen bij het opstellen van een dergelijk ouderschapsplan.

Na de uiteenzetting van de bovenstaande kernhoofdstukken zijn er resultaten naar voren gekomen, die zijn weergegeven in de conclusies en aanbevelingen.

¹ Waar in dit onderzoeksplan gesproken wordt over 'advocatuur' wordt hieronder verstaan: advocaten die werkzaam zijn binnen het rechtsgebied personen- en familierecht.

² Waar in dit onderzoeksplan gesproken wordt over 'scheiding' wordt hieronder verstaan: echtscheiding, scheiding van tafel en bed en ontbinding van geregistreerd partnerschap.

³ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3 (MvT II).

Lijst met afkortingen

BW	Burgerlijk Wetboek
CBS	Centraal Bureau voor Statistiek
CDA	Christen Democratisch Appèl
EHRM	Europees Hof voor de rechten van de mens
EVRM	Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden
D66	Politieke Partij Democraten 66
GW	Grondwet
HR	Hoge Raad
IVRK	Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind
IMFO	Instituut voor Mediation en Familierecht Opleidingen
MvT	Memorie van Toelichting
NIP	Nederlands Instituut van Psychologen
NMI	Nederlands Mediation Instituut
PS	Procesreglement Rechtbanken Scheiding
PvdA	Partij van de Arbeid
PVV	Partij voor de Vrijheid
Rv	Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering
RvS	Raad van State
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij
SP	Socialistische Partij
SRA	Stichting Samenwerkende Register Accountants
VFAS	Vereniging voor Familierecht advocaten en Advocaat-Scheidingsbemiddelaars
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
Wet RvS	Wet op de Raad van State
WODC	Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum

1. Inleiding

1.1 Probleembeschrijving/aanleiding

Het is voor de ontwikkeling van een kind belangrijk dat het, ook na scheiding van zijn ouders, contact heeft met beide ouders en dat de ouders zich gezamenlijk verantwoordelijk blijven voelen voor zijn verzorging, opvoeding en ontwikkeling. Te vaak nog staan decheidende partners, die wel de vermogensrechtelijke gevolgen van hun scheiding regelen, onvoldoende stil bij de afspraken die ook op langere termijn voor hun kinderen gemaakt moeten worden. Goede afspraken bij de scheiding kunnen voorkomen dat er later onnodige conflicten ontstaan.⁴

Met de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding'⁵ is bepaald dat ouders verplicht zijn om bij scheiding een ouderschapsplan op te stellen, indien zij na de scheiding het gezamenlijk gezag blijven uitoefenen. Dit geldt tevens voor samenwonende ouders die het gezamenlijk gezag uitoefenen. Per 1 maart 2009 is deze wet in werking getreden.⁶

Het ouderschapsplan is erop gericht ouders vroegtijdig na te laten denken over de invulling van het ouderschap na scheiding⁷ en hierover goede afspraken te laten maken, zodat onnodige conflicten nadien voorkomen worden.⁸

Het ouderschapsplan bevat afspraken tussen de ouders over de zorgverdeling+omgang, kinderalimentatie, informatie-uitwisseling tussen de voormalige partners en consultatie.⁹

In verband met deze grote wijziging in de wet heeft mr. drs. Verkuijlen mij de opdracht gegeven om de totstandkoming van de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' onder de loep te nemen en daarbij te kijken naar wat de politieke overwegingen daarbij zijn geweest. Er dient tevens onderzocht te worden wat de processuele gevolgen zijn voor zijn praktijkvoering.

De nieuwe wetgeving omtrent het ouderschapsplan is erg recent. Bestaande wetgeving wordt niet zonder reden gewijzigd. Voordat een wet in werking treedt, zijn daar vaak al jaren voorbereiding aan vooraf gegaan. Om te kijken wat precies de reden achter het ouderschapsplan is, dient te worden gekeken naar de wetsgeschiedenis. In het bijzonder wordt gekeken naar de beweegredenen van de wetgever en de partijen die in de wetgeving zijn betrokken. Tevens dient te worden gekeken naar de rol van een advocaat bij het opstellen van een ouderschapsplan.

Mr. drs. Verkuijlen is met name gespecialiseerd in het personen- en familierecht. In zijn praktijk krijgt hij veel met scheidingen te maken. Hij krijgt daarom te maken met het ouderschapsplan. Het doel is meer inzicht te krijgen in de eisen die aan een ouderschapsplan worden gesteld cq gesteld moeten worden. De tekst van de wet (artikel 815 Rv) geeft daarover slechts zeer beknopte informatie. Hij wil een duidelijke rapportage,

⁴ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr.3, pag. 1 (MvT II).

⁵ Wet van 27 november 2008, *Stb.* 2008, 500.

⁶ Koninklijk besluit van 6 februari 2009, *Stb.* 2009, 56.

⁷ Waar in dit onderzoeksplan gesproken wordt over 'scheiding' wordt hieronder verstaan: echtscheiding, scheiding van tafel en bed en ontbinding van geregistreerd partnerschap.

⁸ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3 (MvT II).

⁹ 'Ouderschapsplan', (<www.overheid.nl>) geraadpleegd op d.d. 31-03-2009.

waarin de gevolgen van de wetwijziging voor hem als advocaat op een rijtje gezet worden. Deze gevolgen worden beschreven door middel van het beschrijven van de reden van de totstandkoming van de nieuwe wetgeving, met inachtneming van de politieke overwegingen. Deze gevolgen zijn van toepassing voor zowel de opdrachtgever als op de advocaten die werkzaam zijn binnen het rechtsgebied personen- en familierecht.

1.2 Doelstelling

Het doel is om op 17 augustus 2009 een onderzoeksrapportage op te leveren voor de advocatuur over totstandkoming van de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding', de doelstellingen van de wetgever hierin en de processuele gevolgen voor de advocatuur.

1.3 Vraagstelling

Hoe is de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' tot stand gekomen, wat zijn de doelstellingen van de wetgever hierin geweest en wat zijn de processuele gevolgen voor de advocatuur?

2. Totstandkoming

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldig scheiding' tot stand is gekomen.

De totstandkoming van een wet doorloopt een aantal elkaar soms overlappende stappen. Achtereenvolgens zijn zeven stadia te onderscheiden:

- initiatief (artikel 82 GW);
- ontwerp (artikel 82 GW);
- advisering door de Raad van State (artikel 73 lid 1 GW jo artikel 15 lid 1 Wet RvS);
- behandeling door de Tweede Kamer (artikel 83 jo artikel 84 GW);
- behandeling door de Eerste Kamer (artikel 85 GW);
- bekrachtiging (artikel 87 GW);
- publicatie in het Staatsblad (artikel 88 GW jo artikel 3 Bekendmakingswet).¹⁰

2.1 Wetsvoorstel Luchtenveld

De Tweede Kamer heeft eind 2002 verschillende moties aangenomen, waaronder de motie Schonewille over de buitengerechtelijke scheiding en de motie Dittrich over een minimum omgangsnorm. Beide bovengenoemde moties werden verworpen door de Tweede Kamer. Op 1 juli 2004 heeft de heer R. Luchtenveld¹¹, Tweede Kamerlid (VVD) in de periode 1997-2006 en politicus, een initiatiefvoorstel ingediend waarin onder andere deze twee moties verwerkt zijn.¹² Hij werd geïnspireerd door een brief van de voormalige Minister van Justitie, de heer J.P.H. Donner¹³, die met voorstellen kwam om de scheidings- en omgangsproblematiek te verbeteren, die op 13 april 2004 aan de Tweede Kamer werd gepresenteerd.¹⁴

Wetsvoorstel 29 676, initiatiefvoorstel-Luchtenveld 'Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap' is de voorloper geweest op de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige echtscheiding'.

Met dit voorstel zou het mogelijk worden om zonder rechterlijke tussenkomst (al dan niet met behulp van een bemiddelaar) een echtscheiding te regelen. In klemmende gevallen zou de gang naar de rechter mogelijk blijven. Echtgenoten zouden alleen hun toevlucht kunnen nemen tot de zogenaamde flitsscheiding.

Als het gaat om de zorg- en opvoedingsrelatie ten aanzien van kinderen zijn volgens dit voorstel ouders verantwoordelijk voor het opstellen van een deugdelijke regeling (ouderschapsplan) met betrekking tot de voortzetting van het ouderschap na de ontbinding van het huwelijk.¹⁵

Wetsvoorstel 29 676 werd op 29 november 2005 aangenomen door de Tweede Kamer. Negen politieke partijen, waaronder o.a. SP, PvdA en Groenlinks stemden voor het wetsvoorstel. De Eerste Kamer heeft het wetsvoorstel op 13 juni 2006 plenair behandeld. Het voorstel is na stemming bij op 20 juni 2006 verworpen door de Eerste Kamer.¹⁶

¹⁰ 'Hoe komt een wet tot stand?', (<www.overheid.nl>) geraadpleegd op d.d. 04-05-2009.

¹¹ 'Parlement & Politiek, 'Mr. R. Luchtenveld', (<www.parlement.com>), geraadpleegd op d.d. 04-05-2009.

¹² A. Heida, 'Wetsvoorstel Luchtenveld door Tweede Kamer aangenomen', *EB* 2006,2, aflevering 1, p. 8-12.

¹³ Parlement & Politiek, 'Mr. J.P.H. Donner', (<www.parlement.com>), geraadpleegd op d.d. 08-05-2009.

¹⁴ L.H.M. Zonnenberg, 'Ouderschapsplan en zorgregeling', *EB* 2005,18, aflevering 3, p. 37-40.

¹⁵ 'Initiatiefvoorstel-Luchtenveld Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap', (<www.eerstekamer.nl>) geraadpleegd op d.d. 04-05-2009.

¹⁶ 'Initiatiefvoorstel-Luchtenveld Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap', (<www.eerstekamer.nl>) geraadpleegd op d.d. 04-05-2009.

2.2 Wetsvoorstel Donner

Op 9 juni 2005 diende minister J.P.H. Donner het wetsvoorstel 30 145, 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding', in bij de Tweede Kamer.

Steeds meer ouders worden zich bewust van het feit dat het belangrijk is om goede afspraken te maken over de echtscheiding. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de gestage toename van het aantal gezamenlijke verzoeken tot echtscheiding. In 2003 werd in 52,1% (gegevens CBS) van het totaal aantal verzoeken tot echtscheiding een gezamenlijk verzoek gedaan. Sinds de wetwijziging van 1998, blijft het gezamenlijk gezag doorlopen na scheiding.¹⁷ Sinds deze wijziging zijn de percentages betreffende het gezamenlijk gezag na scheiding ook flink gestegen, namelijk van 34% in 1997 naar 92% in 2003.¹⁸

Het wetsvoorstel 30 145 beoogt de scheidings- en omgangsproblematiek te verminderen. De voorstellen zijn erop gericht dat de ouders vroegtijdig nadenken over de invulling van het ouderschap na de scheiding en hierover goede afspraken maken om onnodige conflicten na de scheiding te voorkomen. Het wetsvoorstel gaat ervan uit dat voortgezet ouderschap bij scheiding de norm is en dat beide ouders, ook na scheiding, verantwoordelijk zijn voor de verzorging, opvoeding en ontwikkeling van hun kinderen. Deze verantwoordelijkheid komt tot uitdrukking in de uitoefening van het gezamenlijk gezag.¹⁹

In paragraaf 3.1 wordt nader ingegaan op de beweegredenen om het wetsvoorstel in te dienen.

2.3 Ontwerp

Een wetsvoorstel wordt samen met een Memorie van Toelichting (MvT) en een advies van de Raad van State (RvS) naar de Koningin gestuurd. In de MvT staat tekst en uitleg over het doel en inhoud van het wetsvoorstel. Zie paragraaf 2.2. Het uiteindelijke wetsvoorstel wordt door de Koningin ingediend bij de Tweede Kamer. De Koningin dient het wetsvoorstel in door een Koninklijke Boodschap voorzien van een door de Koningin ondertekende Koninklijke Boodschap.²⁰ Deze Koninklijke Boodschap is ondertekend door de Koningin (artikel 87 GW). De Koninklijke Boodschap is een vaste tekst waarmee het wetsvoorstel wordt ingediend. Vanaf het moment dat het wetsvoorstel wordt ingediend bij de Tweede Kamer is het openbaar. De Koningin legt het wetsvoorstel hiermee voor aan het volk.

Bij de Koninklijke Boodschap van de Koningin zijn ook het Wetsvoorstel en de MvT toegevoegd.²¹ De functie van de Koningin als staatshoofd is in deze procedure louter formeel.

De wijze waarop een wet tot stand komt, is geregeld in artikel 81 t/m 89 GW.

De rol van de Koningin is louter formeel.

¹⁷ Wet van 30 oktober 1997, *Stb.* 1997, 506. Wijziging van, onder meer, boek I BW in verband met de invoering van gezamenlijk gezag voor een ouder en zijn partner en van gezamenlijke voogdij; inwerkingtreding 1 januari 1998.

¹⁸ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3. (MvT II).

¹⁹ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3. (MvT II).

²⁰ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 1.

²¹ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3 en 4.

2.4 Behandeling Tweede Kamer

In de Tweede Kamer is het wetsvoorstel met het bijbehorende advies van de RvS behandeld door de vaste Commissie van Justitie. Deze commissie is belast met het voorbereidend onderzoek van het wetsvoorstel. Van het onderzoek heeft deze commissie verslag in de Tweede Kamer gedaan.

Voordat de Tweede Kamer over het wetsvoorstel stemde, is het wetsvoorstel uitvoerig besproken in de Tweede Kamer en is het wetsvoorstel meerdere malen aangepast naar aanleiding van adviezen en amendementen. De Tweede Kamer mag veranderingen aanbrengen in wetsvoorstellen op voorstel van de leden. Gebruik wordt dan gemaakt van het recht van amendement (artikel 84 GW)

Uiteindelijk is het wetsvoorstel op 12 juni 2007 door de Tweede Kamer aangenomen. De fracties van de SP, de PvdA, de VVD, de PvdD, de ChristenUnie, de SGP, de PVV en het CDA stemden voor het wetsvoorstel. De overige fracties stemden tegen.²²

2.5 Behandeling Eerste Kamer

Nadat het wetsvoorstel was aangenomen door de Tweede Kamer, is het wetsvoorstel ingediend bij de Eerste Kamer.²³ De leden van de Eerste Kamer hebben geen recht van amendement (artikel 85 GW).²⁴ Er mag slechts voor of tegen het wetsvoorstel worden gestemd.

De Eerste Kamer beschikt evenals de Tweede Kamer over een vaste Commissie van Justitie. Deze commissie is belast met de schriftelijke voorbereiding van een wetsvoorstel.

Uiteindelijk is het wetsvoorstel op 25 november 2008 door de Eerste Kamer aangenomen. De fracties van GroenLinks, de VVD en D66 stemden tegen het wetsvoorstel. De overige fracties stemden voor.²⁵

2.6 Publicatie Staatsblad

Het wetsvoorstel dat op 25 november 2008 door de Eerste Kamer is aangenomen, is openbaar gemaakt door publicatie in het Staatsblad (artikel 3 Bekendmakingswet).²⁶ De wet is daarmee nog niet in werking getreden. Het tijdstip van de inwerkingtreding is nader bepaald in een publicatie in het Staatsblad (artikel 6 Bekendmakingswet). De 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' is met ingang van 1 maart 2009 in werking getreden.²⁷

²² Handelingen II 2006/07, 30 145, nr. 79, pag. 4214 – 4215.

²³ Kamerstukken I 2007/08, 30 145, nr. A.

²⁴ Zie paragraaf 2.4.

²⁵ Handelingen I 2008/09, 30 145, nr. 10, pag. 477-478.

²⁶ Wet van 27 november 2008, *Stb.* 2008, 500.

²⁷ Koninklijk besluit van 6 februari 2009, *Stb.* 2009, 56.

3. Wijzigingen Burgerlijk Wetboek en Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering

Met de invoering van de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige Scheiding' zijn er per 1 maart 2009 verschillende wijzigingen aangebracht in Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek(BW) en in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering(Rv). In dit hoofdstuk worden deze wijzigingen en de beweegredenen van de wetgever nader toegelicht.

3.1 Redenen tot wijziging

In paragraaf 2.2 is in het kort besproken wat de beweegredenen zijn geweest van de toenmalige Minister van Justitie, de heer J.P.H. Donner (2002-2006), het wetsvoorstel 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding, in te dienen. In deze paragraaf wordt daar nader op ingegaan.

De 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' richt zich voornamelijk op ouders die gaan scheiden. De achterliggende gedachten is dat ouders vroegtijdig nadenken over de invulling van het ouderschap na de scheiding en hierover goede afspraken maken.²⁸ Hierdoor kunnen achteraf onnodige conflicten worden voorkomen. De 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' beoogt de scheidings- en omgangsproblematiek te verminderen en de goede ontwikkelingen op het gebied van het scheidingsrecht te bevorderen. De goede ontwikkelingen, die genoemd worden in de MvT , hebben te maken met het feit dat steeds meer ouders zich bewust zijn van de noodzaak om goede afspraken te maken over de echtscheiding. Uit onderzoek van het CBS is gebleken dat verzoeken tot echtscheiding op gezamenlijk verzoek is toegenomen. Sinds de wetwijziging van 1998, waarin het gezamenlijk gezag doorloopt na echtscheiding, zijn de percentages betreffende het gezamenlijk gezag na echtscheiding ook flink gestegen. In 2003 betrof dit 92% van de echtscheidingen in vergelijking met 34% in het jaar 1997.²⁹

De eerste zin van de MvT

luidt: *"Het is voor de ontwikkeling van een kind*

*belangrijk dat het, ook na scheiding van zijn ouders, contact heeft met beide ouders en dat de ouders zich gezamenlijk verantwoordelijk blijven voelen voor de verzorging en opvoeding en ontwikkeling."*³⁰

Hieruit kan worden afgeleid dat het kind een centrale rol speelt binnen de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding'. In de MvT komt de rol van het kind in

²⁸ Waar in dit verslag gesproken wordt over 'scheiding' wordt hieronder verstaan: echtscheiding, scheiding van tafel en bed en ontbinding van geregistreerd partnerschap.

²⁹ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3. pag. 1. (MvT II)

³⁰ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3. pag. 1. (MvT II)

verder tot uitdrukking door de belangrijkste wijziging in Boek 1 van BW en Rv. De belangrijkste wijziging is de verplichting een ouderschapsplan op te stellen. Deze verplichting heeft tot doel dat ouders zich bewust zijn van de gevolgen van de scheiding voor de kinderen en dat hier daadwerkelijk controleerbare afspraken worden gemaakt over deze gevolgen.

Het ouderschapsplan is niet het enige wat verplicht is gesteld. Ouders worden naast het verplichte ouderschapsplan ook verplicht gesteld de ontwikkeling van de band tussen het kind en de andere ouder te bevorderen. Verder is de ouder zonder gezag verplicht omgang te hebben met zijn minderjarige kind. Door deze verplichting wordt nogmaals benadrukt dat het gezamenlijk uitoefenen van het gezag, ook na scheiding, de reguliere situatie is. In bepaalde situaties kan hiervan worden afgeweken. Ouders dienen zich gezamenlijk verantwoordelijk te (blijven) voelen voor de verzorging, opvoeding en ontwikkeling van het kind, voor en na de scheiding. Het opstellen van een ouderschapsplan past binnen deze verantwoordelijkheid.

De overheid heeft op grond artikel 8 van het Europese Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) en artikel 9 van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK), een positieve verplichting om te vorderen dat het kind contact heeft met zijn ouders. Een voorbeeld van positieve verplichting komt uit het zogenoemde 'Marckx-arrest'³¹. Alexandra Marckx was het kind van een ongehuwde moeder die tijdens de geboorte van Alexandra, tot de ontdekking kwam dat ze het kind moest erkennen om de afstammingsband wettelijk vast te stellen. Een gehuwde moeder hoefde dit niet te doen. In naam van haar tien maanden oude baby heeft de moeder een zaak in 1974 aanhangig gemaakt bij de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens. Zij was van mening dat er sprake was van discriminatie. Het Europese Hof oordeelde dat de Staat (in deze zaak België) een einde moest maken aan de discriminatie. In artikel 8 EVRM staat het recht op eerbiediging van het familie- en gezinsleven genoemd. Sinds het 'Marckx-arrest' staat vast dat de eerbiediging van het familie- en gezinsleven voor de Staat ook een positieve verplichtingen met zich meebrengt. Een effectieve eerbiediging van het familie- en gezinsleven kan voor een Staat bijvoorbeeld betekenen dat hij ervoor moet zorgen dat er in het nationale recht waarborgen bestaan, die integratie van het kind in zijn familie vanaf de geboorte mogelijk doet zijn.³²

In de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' speelt tevens mediation een belangrijke rol. De wet kan niet voorkomen dat er conflicten blijven bestaan tussen ouders. Ouders zijn in sommige gevallen niet in staat om goede afspraken te maken. Tussenkost van een derde, een mediator, ziet de wetgever in deze gevallen als een mogelijke uitkomst. Uit resultaten van de experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling is gebleken dat bemiddeling een positieve bijdrage levert aan zowel de afhandeling van een scheiding, als de oplossing van een conflict over de omgang met de kinderen.³³

3.2 Het ouderschapsplan

De verplichting om een ouderschapsplan op te stellen is opgenomen in artikel 815 Rv van de wet. Dit artikel is met vier leden aangevuld.

In het eerste toegevoegde lid, artikel 815 lid 2 Rv, staat vermeld ten aanzien van wie een ouderschapsplan moet worden ingediend. Sub a van dit lid noemt *de gezamenlijk minderjarige kinderen over wie de echtgenoten al dan niet gezamenlijk gezag uitoefenen*.

³¹ EHRM 13 juni 1979, NJ 1980,462.

³² Prof. mr. S.F.M. Wortmann & mr. J. van Duijvendijk-Brand, 'Compendium Personen- en familierecht', Deventer: Kluwer 2009.

³³ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 3. (MvT II)

Sub b van dit lid noemt *de minderjarige kinderen over wie de echtgenoten ingevolge artikel 1:253sa of 1:253t BW het gezamenlijk gezag uitoefenen*.

Het ouderschapsplan dient te worden ondertekend door beide echtgenoten.

In het tweede toegevoegde lid, artikel 815 lid 3 Rv, staat vermeld welke afspraken in ieder geval dienen te worden opgenomen in het ouderschapsplan. In dit lid staan drie subleden genoemd:

- a. *de wijze waarop de echtgenoten de zorg- en opvoedingstaken, bedoeld in artikel 1:247 BW, verdelen of het recht en de verplichting tot omgang, bedoeld in 1:377a lid 1 BW vormgeven.*
- b. *de wijze waarop de echtgenoten elkaar informatie verschaffen en raadplegen omtrent gewichtige aangelegenheden met betrekking tot de persoon en het vermogen van de minderjarige kinderen.*
- c. *De kosten van de verzorging en opvoeding van de minderjarige kinderen.*

Het is aan de ouders om te bepalen welke afspraken zij in het ouderschapsplan vastleggen. Zij kunnen afspraken maken, die zij in het belang van het kind vinden. Uiteraard dienen zij zich wel te houden aan de bovengenoemde eisen.³⁴

In het derde toegevoegde lid, artikel 815 lid 4 Rv, staat vermeld dat het verzoekschrift tevens vermeldt op welke wijze de kinderen betrokken zijn geweest bij het opstellen van het ouderschapsplan. Deze verplichting is gesteld om te bevorderen dat kinderen worden betrokken bij het opstellen van een ouderschapsplan. Deze verplichting hangt af van de leeftijd en het ontwikkelingsniveau van het kind. De informatie is belangrijk voor de rechter. De rechter dient namelijk te oordelen of het ouderschapsplan overeenkomt met de belangen van het kind. Zie ook paragraaf 4.1. In deze paragraaf wordt nader ingegaan over de leeftijdsgrens van het kind.

In het vierde toegevoegde lid, artikel 815 lid 6 Rv staat vermeld, dat wanneer een ouderschapsplan redelijkerwijs niet overgelegd kan worden, volstaan kan worden met overleggen van andere stukken. Hierbij kan gedacht worden aan situaties waarin geen communicatie (meer) mogelijk is tussen de ouders, de moeder in een blijf-van-mijn-lijf-huis zit, of één van de ouders wegens een psychiatrische stoornis in een inrichting verblijft. Verwacht werd dat ouders de verplichting om een ouderschapsplan op te stellen zouden ontlopen, doordat er een eenzijdig verzoek tot echtscheiding werd ingediend. Door de verplichting in alle situaties te verplichten wordt deze verwachting uitgesloten. Indien het niet lukt om binnen een redelijke termijn een ouderschapsplan op te stellen, kunnen de ouders op een andere wijze aan de wettelijke eis van het ouderschapsplan (artikel 815 lid 5 Rv) voldoen opdat het verzoekschrift dan wel ontvankelijk wordt verklaard. De ouder die het verzoekschrift indient, zal gemotiveerd aan moeten geven waarom het niet mogelijk is een gezamenlijk ouderschapsplan op te stellen. Daarbij dient de ouder aan te geven hoe het voortgezet ouderschap dient te worden vormgegeven. Dit zal meestal gepaard gaan met het verzoek om bepaalde voorzieningen te treffen ten aanzien waarvan de substantiëringsplicht³⁵ van toepassing is (artikel 815 lid 3 Rv). De andere ouder refereert zich aan het verzoekschrift of voert verweer. Bij dit verweer wordt aangegeven hoe de andere ouder vindt dat het voortgezet ouderschap moet worden ingevuld.³⁶ Zie ook paragraaf 4.2.

Zowel bij een eenzijdig als een gemeenschappelijk verzoek tot echtscheiding dient het verzoek een ouderschapsplan te bevatten. Beide ouders dienen het ouderschapsplan te

³⁴ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 5.

³⁵ Artikel 111 lid 3 Rv.

³⁶ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 5.

tekenen. Tevens dient het ouderschapsplan de vereisten van artikel 815 lid 3 Rv te bevatten. Het ouderschapsplan kan worden opgenomen in het echtscheidingconvenant. Tevens is er de mogelijkheid om het ouderschapsplan als apart document in te dienen. Een laatste mogelijkheid is om het ouderschapsplan in het verzoekschrift tot echtscheiding op te nemen. Bij deze mogelijkheid dienen beide ouders het gedeelte betreffende het ouderschapsplan beide te ondertekenen.³⁷

Het is aan de rechter te beoordelen of het ouderschapsplan voldoet aan de vereisten. Wanneer het ouderschapsplan ontbreekt, kan de rechter het verzoek niet-ontvankelijk verklaren. Dit heeft tot gevolg dat de ouders niet kunnen scheiden. De rechter kan de echtgenoten naar een mediator verwijzen met als doel om de echtgenoten in onderling overleg tot afspraken over één of meer gevolgen van de echtscheiding te laten komen indien het verzoekschrift of de behandeling ter terechtzitting daartoe aanleiding geeft (artikel 818 lid 2 Rv). De rechter heeft tevens de bevoegdheid om de afspraken omtrent de opvoeding, verzorging en het levensonderhoud van de minderjarige kinderen, op verzoek van de ouders of één daarvan, in de beschikking op te nemen. Hierdoor worden deze afspraken van een executoriale titel voorzien (artikel 819 Rv).

3.3 Gezagsrecht

Sedert 1998 beoefenen ouders het gezamenlijk gezag over de minderjarige kinderen die binnen het huwelijk zijn geboren ook uit na ontbinding van het huwelijk of na scheiding van tafel en bed (artikel 1:251 lid 2 BW). Met de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' zijn in het gezagsrecht een aantal wijzingen doorgevoerd. De artikelen 1:247, 1:250, 1:251, 1:251a, en 1:253a van Boek 1 van het BW zijn gewijzigd. Tevens is er nieuw artikel toegevoegd aan Boek 1 van het BW, artikel 1:247a.

3.3.1 Ouderlijk Gezag (artikel 1:247 BW)

Het begrip 'ouderlijk gezag' is gedefinieerd in artikel 1:247 BW. Het ouderlijk gezag omvat

*Gezag is dat je de baas bent.
Mijn moeder zegt dat zij
het gezag over mij heeft,
omdat ik haar kind ben.
Daar is zij de baas over mij.
Ik moet naar haar luisteren,
vindt ze.
Maar ik ben ook een kind van mijn vader
en die is niet de baas.
En ik ben al helemaal niet
het kind van de rechter,
maar toch is die nog meer de baas over mij,
want van hem mag ik niet naar mijn vader.
Dat snap ik eigenlijk niet zo goed*

Dennis, 8 jaar

Bron: L. A. Groenhuisen, *Ouderschapsplan. De vele gezichten van het belang van het kind*, Amsterdam: SWP, 2006

de plicht en het recht van de ouder zijn minderjarig kind te verzorgen en op te voeden (artikel 1:247 lid 1 BW). Onder verzorging en opvoeding wordt mede verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn en de veiligheid van het minderjarige kind alsmede het bevorderen van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid (artikel 1:247 lid 2 BW).

Met de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' zijn er drie leden aan dit artikel toegevoegd. Deze drie leden vinden hun oorsprong in het (gewijzigd) amendement van Tweede Kamerlid mr. J.M.A.M. de Wit (SP-lid 1995-heden)³⁸.

Het eerste toegevoegde lid, artikel 1:247 lid 3 BW vermeldt dat het ouderlijk gezag mede de verplichting omvat de ontwikkeling van de banden van zijn kind met de andere ouder te

³⁷ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 5.

³⁸ Parlement & Politiek, 'Mr. J.M.A.M. de Wit', (<www.parlement.com>), geraadpleegd op d.d. 26-06-2009.

bevorderen. Door het opnemen van deze verplichting in de wet moeten ouders bij het maken van afspraken over de wijze van uitoefening van het ouderlijk gezag, rekening houden met deze gestelde norm. Uiteraard dient de rechter bij de beoordeling van het verzoekschrift tot echtscheiding te toetsen aan deze norm.

Het tweede toegevoegde lid, artikel 1:247 lid 4 BW, vermeldt dat een kind over wie de ouders gezamenlijk het gezag uitoefenen, het recht behoudt op een gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders na ontbinding van het huwelijk, anders dan door de dood of na scheiding van tafel en bed, na het beëindigen van het geregistreerd partnerschap, of na het beëindigen van de samenleving indien een aantekening als bedoeld in artikel 252, eerste lid, is geplaatst. Zie ook blz. 27. Door dit toegevoegde artikel is duidelijk geworden dat Tweede Kamerlid J.M.A.M. de Wit (SP-lid 1995-heden)³⁹ doelde op gelijkwaardig ouderschap en een opvoedingsplicht ook na scheiding. Ouderschap is uitsluitend gebaseerd op de relatie kind-ouder en niet op de relatie tussen ouders onderling. De continuering van de opvoedingsrelatie tussen kind en beide ouders is in het belang van het kind.⁴⁰

Het derde toegevoegde lid, artikel 1:247 lid 5 BW vermeldt dat ouders ter uitvoering van een overeenkomst of ouderschapsplan rekening mogen houden met praktische belemmeringen die ontstaan in verband met de scheiding. In de toelichting op het amendement De Wit is niet precies duidelijk wat hiermee wordt bedoeld.

3.3.2 Samenleving (artikel 1:247a BW)

In het wetsvoorstel 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' werd het opstellen van een ouderschapsplan in eerste instantie alleen verplicht gesteld voor gehuwde ouders en registrerende partners die scheiden.

Tweede Kamerlid Marleen de Pater-Van der Meer (CDA-lid 2001-heden)⁴¹ was echter van mening dat ook ouders die niet gehuwd zijn en geen geregistreerd partnerschap zijn aangegaan, de plicht hebben zich rekenschap te geven over de toekomst van hun kinderen na het verbreken van de relatie. In toenemende mate kiezen partners er niet meer voor hun onderlinge relatie vast te leggen. Niet de vorm van de relatie, maar het belang van het kind moet leidend zijn.⁴²

Het amendement De Pater-Van der Meer is op 12 juni 2007 door een meerderheid van de kamer aangenomen, waardoor ouders die het gezamenlijk gezag hebben laten aantekenen (artikel 252 lid 1 BW) verplicht zijn tot het opstellen van een ouderschapsplan, wanneer zij hun samenleving beëindigen.

Het ouderschapsplan is voor deze ouders geen vrijblijvende aangelegenheid meer. Op grond van artikel 1:253a lid 1 BW (nader besproken in paragraaf 3.3.5) kunnen ouders die het gezamenlijk gezag uitoefenen, geschillen op verzoek van beide ouders, of één van hen aan de rechtbank voorleggen. Wanneer zij niet aan de verplichting van artikel 1:247a BW hebben voldaan, houdt de rechter de beslissing aan tot aan het moment dat die verplichting wel is voldaan. Aanhouding blijft ook achterwege indien het belang van het kind dit vergt (artikel 1:253a lid 3 BW)

³⁹ Parlement & Politiek, 'J.M.A.M. de Wit', (<www.parlement.com>), geraadpleegd op 26 juni 2009.

⁴⁰ Kamerstukken II 2006/07, 30 145, nr. 26, pag. 2. Zie ook: Mr. J. de Wit, 'Een reactie op het artikel 'Gelijkwaardig ouderschap', van mr. drs. J. Kok, (FJR 2007,98.), *FJR* 2008, 19 pag. 44-45.

⁴¹ Parlement & Politiek, 'M.L. de Pater-van der Meer', (<www.parlement.com>), geraadpleegd op 26 juni 2009.

⁴² Kamerstukken II 2006/07, 30 145, nr. 24, pag. 1.

3.3.3 Bijzondere Curator (artikel 1:250 BW)

Een bijzondere curator kan worden benoemd wanneer er strijdige belangen over de verzorging en opvoeding tussen het minderjarige kind en de met gezag belaste ouders dan wel één van hen, dan wel de voogd of voogden zijn ontstaan (artikel 1:250 BW).

Voor de inwerkingtreding van de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' was alleen de kantonrechter bevoegd een bijzondere curator te benoemen. Hiervoor moest een aparte procedure worden opgestart. In de praktijk doen zich vele situaties voor waarin een andere rechter dan de kantonrechter met de noodzaak van deze benoeming wordt geconfronteerd.⁴³ Met het voorstel van de Commissie Verbetervoorstellen Civiel is het benoemen van een curator gemakkelijker geworden. Met de wijziging is het namelijk niet alleen mogelijk dat de kantonrechter een bijzondere curator benoemt, maar is iedere rechter bevoegd om een bijzondere curator te benoemen.

3.3.4 Gezag (artikel 1:251 en 1:251a BW)

Ouders of één van hen konden voorheen op grond van artikel 1:251 lid 2 BW (oud) een verzoek indienen bij de rechter om in het belang van het kind te bepalen dat het gezag over het kind of de kinderen aan één van hen toekomt. Met de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' is hierin verandering gekomen. Artikel 1:251 BW richt zich alleen nog maar op gezamenlijke gezag. Deze wijziging benadrukt dat het gezamenlijk gezag na scheiding het uitgangspunt is. Artikel 1:251a BW richt zich wel op het eenhoofdig gezag. Dit is een uitzondering op artikel 1:251 BW, een uitzondering op de hoofdregel. Aan artikel 1:251a BW zijn drie leden toegevoegd.

Het eerste toegevoegd lid, artikel 1:251a lid 1 BW, geeft ouders of één van hen het recht een verzoek in te dienen bij de rechter om te bepalen dat het gezag over een kind aan één van hen toekomt. Hiervoor gelden twee criteria:

- a. er dient een onaanvaardbaar risico te bestaan dat het kind klem of verloren zou raken tussen de ouders en niet te verwachten is dat hierin binnen afzienbare tijd voldoende verbetering zou komen, of
- b. wijziging van het gezag anderszins in het belang van het kind noodzakelijk is.

Het belangrijkste criterium, artikel 1:251a lid 1 sub a BW, vloeit voort uit een uitspraak van de Hoge Raad. De Hoge Raad heeft bepaald dat het gezag aan één ouder kan worden toegekend, indien er een onaanvaardbaar risico is dat het kind klem of verloren raakt tussen de ouders en niet te verwachten is dat hierin binnen afzienbare tijd voldoende verbetering in zal komen.⁴⁴

Een voorbeeld van het 'klemcriterium' is een uitspraak van de Hoge Raad (HR) op 20 februari 2009⁴⁵. In deze zaak betreft het een moeder, een vader en twee kinderen. Op 31 juli 2003 zijn de vader en moeder (hierna te noemen: ouders) gescheiden. Op 18 september 2003 hebben de ouders een overeenkomst gesloten dat zij het gezamenlijk gezag over de kinderen bleven uitoefenen en dat de kinderen de hoofdverblijfplaats bij de moeder zouden hebben. De moeder heeft op 30 september 2004 een verzoekschrift ingediend bij de Rechtbank te Alkmaar om haar te belasten met het eenhoofdig gezag over de kinderen en de overeengekomen omgangsregeling te beëindigen. De moeder was van mening dat de kinderen klem en verloren dreigden te gaan door de verstoorde communicatie tussen haar

⁴³ Commissie verbetervoorstellen civiel, 'Rapport Commissie verbetervoorstellen civiel, juni 2004, pag. 15. (<www.rechtspraak.nl>) geraadpleegd op d.d. 11-05-2009.

⁴⁴ HR 10 september 1999, NJ 2000, 20.

⁴⁵ HR 20 februari 2009, LJN: BG8813 (<www.rechtspraak.nl>).

en de vader. De rechtbank verenigde zich met deze stelling en deed op 2 mei 2007 hierover uitspraak. De vader ging hiertegen in hoger beroep bij het Gerechtshof te Amsterdam. De communicatie tussen de ouders was slecht en de ouders zijn er vrijwel nooit in geslaagd om tot overeenstemming te komen. Er deden zich conflicten voor rond de inschrijving in het paspoort, de schoolkeuze, fysiotherapie en deelname aan het schoolkamp. Tijdens de zitting is tevens gebleken dat de communicatie tussen ouders moeizaam verliep. Het Gerechtshof was eveneens van mening dat bij gezamenlijk gezag het risico groot was dat de kinderen klem of verloren zouden raken tussen de ouders en dat de omgang tussen de kinderen en de vader niet zo goed zou verlopen als destijds het geval was. Het Gerechtshof deed op 10 januari 2008 hierover uitspraak. De vader heeft tegen deze uitspraak beroep in cassatie ingesteld bij de HR. De Hoge Raad heeft het beroep verworpen. De HR refereerde zich o.a. aan de uitspraak van de HR van 10 september 1999, NJ 2000, 20.

Het tweede criterium, artikel 1:251a lid 1 sub b BW, spreekt voor zich. Hier speelt wederom het belang van het kind een rol. De rechter moet motiveren waarom de gezagswijziging in het belang van het kind is.

3.3.5 Geschillen (artikel 1:253a BW)

Met de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' is dit artikel met vijf artikelen uitgebreid. Het oude artikel wordt genoemd in het eerste lid van dit artikel. Dit artikel geeft aan dat ouders geschillen omtrent het gezamenlijke gezag kunnen voorleggen aan de rechter. Wederom wordt het belang van het kind hier voorop gesteld.

Het eerste toegevoegde lid, artikel 1:253a lid 2 BW, vermeldt dat de ouders of één van hen kan verzoeken dat de rechter een regeling vaststelt inzake de uitoefening van het ouderlijk gezag. Voorheen was deze mogelijkheid bepaald in artikel 1:377h BW. In artikel 1:377h BW (oud) was bepaald dat de rechter een regeling kon vaststellen inzake de omgang tussen het kind en de ouder bij wie het kind zijn hoofdverblijfplaats niet had. Het woord 'omgang' impliceert echter dat één ouder verantwoordelijk is voor de verzorging en opvoeding van de kinderen en dat de andere ouder het kind slechts af en toe mag zien. Aangezien dit ongewenst is, is dit artikel verplaatst naar artikel 1:153a lid 2 BW.⁴⁶

De regeling kan omvatten:

- a. een toedeling aan ieder der ouders van de zorg- en opvoedingstaken, alsmede en uitsluitend indien het belang van het kind dit vereist, een tijdelijk verbod aan een ouder om met het kind contact te hebben;
- b. de beslissing bij welke ouder het kind zijn hoofdverblijfplaats heeft;
- c. de wijze waarop informatie omtrent gewichtige aangelegenheden met betrekking tot de persoon en vermogen van het kind wordt verschaft aan de ouder bij wie het kind niet zijn hoofdverblijfplaats heeft, dan wel de wijze waarop deze ouder wordt geraadpleegd;
- d. de wijze waarop informatie door derden overeenkomstig artikel 377c, eerste en tweede lid, wordt verschaft.

Het tweede toegevoegde lid, artikel 1:253a lid 3 BW, werd reeds kort besproken in paragraaf 3.3.2. Dit artikel geeft aan dat de rechter de beslissing van het verzoek aanhoudt wanneer ouders geen ouderschapsplan hebben overlegd (artikel 1:247a BW) tot dat aan die verplichting is voldaan.

⁴⁶ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 14. (MvT II).

Het derde toegevoegde lid, artikel 1:253a lid 4 BW, betreft een schakelbepaling. Dit lid bepaald dat de artikelen 1:377a lid 4, 1:377e en 1:377g BW van overeenkomstige toepassing zijn.

Het vierde toegevoegde lid, artikel 1:253a lid 5 BW, behoeft meer uitleg. Bij het indienen van het wetsvoorstel 'Wet bevordering voortgezet ouderschapsplan en zorgvuldige scheiding' werd in eerste instantie dit lid niet opgenomen in artikel 1:253a BW. Naar aanleiding van het verslag van de vaste commissie voor Justitie⁴⁷ is het lid toegevoegd. De redenen die daaraan te grondslag lagen, waren dat de fracties van de PvdA, VVD, SP en D66 zich zorgen maakten over het niet naleven van een zorg- of omgangsregeling, hetgeen kinderen kan schaden. Dit is aanleiding geweest om de wettekst te verduidelijken door aan te geven dat het, wanneer de situatie dit vereist, mogelijk is om een dwangmiddel op te leggen. Dit creëert geen nieuwe wettelijke sanctiemogelijkheden, maar het expliciet opnemen van de mogelijkheid tot het opleggen van een dwangmiddel kan er wel toe bijdragen dat de zorg- of omgangsregeling in meer gevallen wordt nageleefd.⁴⁸

Het vijfde toegevoegde lid, artikel 1:253a lid 6 BW, bepaalt dat de rechter binnen zes binnen na het indienen van het verzoek schrift dient te beslissen.

3.4 Omgangsrecht

In paragraaf 3.3 zijn uitgebreid de wijzigingen in het gezagsrecht besproken. In deze paragraaf worden de wijzigingen met betrekking tot het omgangsrecht besproken.

Met de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding', zijn na de inwerkingtreding van het geheel herziene titel 15 boek 1 van het Burgerlijk Wetboek⁴⁹ betreffende omgang met minderjarige kinderen, wederom een aantal wijzigingen in deze titel doorgevoerd.

De belangrijkste wijziging is artikel 1:377a BW. Deze wijziging zal hieronder besproken worden.

3.4.1 Artikel 1:377a BW

In artikel 1:377a lid 1 BW staat dat het kind recht heeft op omgang met zijn ouders en met degene die in een nauwe persoonlijke betrekking tot hem staat. De niet met het gezag belaste ouder heeft recht op en de verplichting tot omgang met zijn kind. Het artikel is op een drietal punten gewijzigd.

De eerste wijziging ziet toe op het recht op omgang van het kind met zijn ouders en met degene die in een nauwe persoonlijke betrekking tot hem staat. Dit recht staat tevens vermeld in artikel 9 IVRK. Dit recht zal met name betekenis hebben in situaties dat beide ouders niet het gezag over hun kind uitoefenen, bijvoorbeeld na een ontheffing, maar ook in situaties dat één ouder het gezag uitoefent. Indien de ouders

⁴⁷ Kamerstukken II 2005/06, 30 145, nr. 5.

⁴⁸ Kamerstukken II 2006/07, 30 145, nr. 6, pag. 11.

⁴⁹ Wet van 6 april 1995, *Stb.* 1995, 240, inwerkingtreding 2 november 1995.

beiden het gezag uitoefenen is artikel 1:253a van toepassing.

De tweede wijziging heeft betrekking op het recht op omgang van het kind met diegene die een nauwe persoonlijke betrekking tot hem staat en is in dit artikel is opgenomen. Dit recht staat tevens vermeld in artikel 8 EVRM.

Aan het tweede lid van artikel 1:377a BW is tevens toegevoegd dat iemand die in een nauwe persoonlijke betrekking tot het kind staat, een verzoek kan doen tot het vaststellen van een regeling inzake de uitoefening van het omgangsrecht. Dit recht was voor de wijziging omgenomen in artikel 1:377f BW, maar is samengevoegd met artikel 1:377 lid 1 BW. Deze beide artikelen zijn samengevoegd, omdat er in beginsel geen sprake mag zijn in verschil in gronden om omgang te ontzeggen, indien er sprake is van 'family-life' tussen het kind en degene die de omgang verzoekt. De vraag wanneer er sprake is van 'family life' hangt af van de feiten en omstandigheden.⁵⁰

3.5 Alimentatie

In de wet gold voor 1 maart 2009 een voorrangsregeling ten aanzien van meerdere gerechtigden tot levensonderhoud wanneer de draagkracht van de levensonderhoudplichtige onvoldoende is om alle gerechtigden te voorzien. Voorheen hadden de echtgenoot, de ex-echtgenoot, de geregistreerde partner, zijn vroege geregistreerde partner, zijn ouders, zijn kinderen en stiefkinderen voorrang boven de aangetrouwde kinderen en de schoonouders. Met de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' is deze wet veranderd (artikel 1:400 lid 1 BW). Vanaf 1 maart 2009 hebben kinderen en stiefkinderen jonger dan eenentwintig jaar voorrang boven alle andere onderhoudsgerechtigden. Kinderen en stiefkinderen die de leeftijd van eenentwintig jaren hebben bereikt, hebben voorrang boven aangetrouwde kinderen en schoonouders.

De wijziging was aanvankelijk onderdeel van het Wetsvoorstel Herziening Kinderalimentatiestelsel dat werd ingetrokken (Kamerstukken II, 2003/04, 29 480, nr. 2 e.v.). In de toelichting van deze wijziging wordt vermeld dat in de praktijk van een dergelijke voorrangsregeling regelmatig wordt uitgegaan, maar dat er in rechte geen beroep op kon worden gedaan. Met het vastleggen van deze gewijzigde voorrangsregel is dit wel mogelijk.⁵¹

3.6 Mediation en jeugdzorg

Ondanks de eerder genoemde goede ontwikkelingen in de praktijk en het wijzigen van de wet kan niet voorkomen worden dat er conflicten ontstaan tijdens een scheidingsprocedure. Kinderen zijn vaak de dupe van conflicten. Mediation en jeugdzorg kunnen ouders en kinderen ondersteunen bij het maken van afspraken en/of een conflict te beslechten.

Belangrijke ontwikkelingen zoals mediation en adequate jeugdzorg zijn niet los te zien van het wetsvoorstel. Uit de resultaten van de experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling⁵² is onder meer gebleken dat bemiddeling in vergelijking met de reguliere procedure een positieve bijdrage levert aan zowel de afhandeling van de scheiding als de oplossing van een conflict over de omgang met de kinderen.⁵³

⁵⁰ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 16. (MvT II).

⁵¹ Kamerstukken II 2006/07, 30 145, nr. 8.

⁵² Mr. drs. B.E.S. Chin-A-Fat & M. Steketee, 'Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling.' WODC, Verwey-Jonker Instituut, VU Amsterdam: Utrecht; Amsterdam, 2001. (<www.wodc.nl>) geraadpleegd op d.d. 02-06-2009.

⁵³ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 3. (MvT II).

In artikel 818 Rv is opgenomen dat de rechter de mogelijkheid heeft de echtgenoten naar een mediation te verwijzen met als doel om de echtgenoten in onderling overleg tot afspraken over één of meer gevolgen van de echtscheiding te laten komen.⁵⁴ Verwijzing kan zowel schriftelijk, voorafgaand aan de behandeling ter terechtzitting, als door de rechter ter zitting plaatsvinden. De verwijzing houdt in dat in zaken die daartoe geschikt worden bevonden een mediationaanbod wordt gedaan. Partijen zijn niet verplicht op dit aanbod in te gaan. Wanneer ouders niet alsnog een ouderschapsplan opstellen, kan de rechter het verzoekschrift niet-ontvankelijk verklaren. Het weigeren van mediation is geen zelfstandige grond voor niet-ontvankelijkheid. De rechter kan immers alleen het verzoek niet-ontvankelijk verklaren wanneer er niet aan de gestelde wettelijke eisen van het verzoekschrift is voldaan.⁵⁵

⁵⁴ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 3. (MvT II).

⁵⁵ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 18. (MvT II).

4. Processuele gevolgen voor de advocatuur

In de voorgaande hoofdstukken is besproken hoe de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldig scheiding' tot stand is gekomen, wat de belangrijkste wijzigingen daarin zijn geweest en wat de achterliggende gedachten zijn geweest voor deze wijzigingen. Zoals ook in de vorige hoofdstukken is besproken heeft de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' het doel om ouders vroegtijdig te laten nadenken over de invulling van het ouderschap na scheiding en goede afspraken te laten maken zodat onnodige conflicten nadien voorkomen worden. In dit hoofdstuk wordt besproken waar de advocatuur rekening mee dient te houden bij het opstellen van een ouderschapsplan en wanneer er conflicten ontstaan.

4.1 Kinderen

Zoals in paragraaf 3.2 is besproken, dient er te worden vermeld in het verzoekschrift tot echtscheiding op welke wijze de kinderen betrokken zijn geweest bij het opstellen van het ouderschapsplan (artikel 815 lid 4 Rv). Deze verplichting is opgenomen om te bevorderen dat kinderen worden betrokken bij het opstellen van een ouderschapsplan. Deze verplichting hangt af van de leeftijd en het ontwikkelingsniveau van het kind. De informatie is belangrijk voor de rechter. De rechter dient namelijk te oordelen of het ouderschapsplan overeenkomt met de belangen van het kind.⁵⁶

In de memorie van toelichting wordt verder niet beschreven vanaf welke leeftijd het wenselijk is om een kind te betrekken bij het opstellen van een ouderschapsplan. Het is echter wel zo dat een rechter op grond van artikel 809 lid 1 Rv verplicht is om een kind van 12 jaar of ouder in de gelegenheid te stellen hem zijn mening kenbaar te maken. Deze verplichting vloeit voort uit artikel 12 lid 2 IVRK. In dit artikel staat dat vereist is dat een kind in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind betreft, de gelegenheid moet worden geboden om te worden gehoord. Het kind kan schriftelijk zijn mening kenbaar maken aan de rechter. De leden van de CDA-fractie hadden vragen met betrekking tot deze

hoorverplichting voor kinderen vanaf 12 jaar. Zij vroegen zich af waarom deze leeftijd zo expliciet werd genoemd, nu de rechter ook jongere kinderen kan horen indien dat gewenst wordt. Zij erkennen tevens dat elke leeftijdsbepaling belangrijk is, maar dat het gaat om het belang van het kind, ongeacht zijn/haar leeftijd. Zij hadden

graag gezien dat er een meer algemenere vorm werd uitgevonden waaruit blijkt dat de opvattingen van een kind er toe doen, wanneer in hun persoonlijke leven zich een dergelijke

⁵⁶ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3 pag. 18 (Mvt II)

ingrijpende wijziging is.⁵⁷ De toenmalige Minister van Justitie, J.P.H. Donner heeft in een 'Nota naar aanleiding van het verslag' op deze vraag antwoord gegeven. Hij heeft ervoor gekozen om de leeftijdsgrens waarboven de rechter verplicht is om een kind in de gelegenheid te stellen om zijn mening kenbaar te maken niet te verlagen, omdat naar zijn mening de huidige regeling voldoende ruimte biedt voor kinderen om hun stem te laten horen. Bovendien is hij van mening dat het te ver gaat om een kind te verplichten te worden gehoord door de rechtbank, omdat er ook genoeg kinderen zijn die hier geen behoefte aan hebben. Hij stelt dat kinderen zich in eerste instantie moeten kunnen uitlaten tegenover de ouders over wat zij van het ouderschapsplan vinden. Hij verwacht dat de informatie uit het verzoekschrift met betrekking tot de verplichting van artikel 815 lid 4 Rv een belangrijke bron van informatie is voor de rechtbank om te bepalen of een kind zal worden uitgenodigd voor een kinderverhoor, omdat in het verzoekschrift moet worden vermeld op welke wijze het kind is betrokken bij het opstellen van het ouderschapsplan.

In 1998 zijn landelijke Experimenten Scheidings- en Omgangsbemiddeling gestart in opdracht van het Ministerie van Justitie. In de evaluatie van de experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling concludeert mr. drs. B.E.S. Chin-A-Fat dat bemiddelaars vinden dat het conflict zich tussen de ouders afspeelt en dat kinderen hier buiten moeten worden gehouden. Verder hebben met name de jurist-bemiddelaars het gevoel niet te weten hoe ze met de kinderen moet praten. Ouders geven ook aan dat zij het niet wenselijk achten dat de kinderen bij de bemiddeling worden betrokken. Uit het onderzoek is echter gebleken dat 25% van de ondervraagde kinderen van twaalf jaar en ouder uitgenodigd wilden worden om hun mening te laten horen. Jongeren blijken een duidelijke mening te hebben en vinden het dan ook belangrijk om deze mening kenbaar te maken. Chin-A-Fat is van mening dat kinderen van twaalf jaar en ouder de mogelijkheid moeten krijgen om hun mening in de bemiddeling naar voren te brengen. Wel moet er tijdens de opleiding tot mediator aandacht worden besteed aan dit betrekken van kinderen in het bemiddelingsproces.⁵⁸

L.A. Groenhuijsen is van mening dat ouders dienen te proberen rekening te houden met de ontwikkeling van de kinderen in de periode na de scheiding. Na het opstellen van het ouderschapsplan blijft een kind zich ontwikkelen. Een kind dat zich gaat ontwikkelen gaat een ander leven leiden. Zo zullen ze naar mate ze ouder worden minder tijd doorbrengen met de ouders. Vrienden en sporten worden belangrijker. Elk ouderschapsplan is gedoemd om achterhaald te worden door de ontwikkeling van het kind.⁵⁹

Het blijft moeilijk om te bepalen voor ouders vanaf welke leeftijd zij een kind dienen te betrekken bij het opstellen van een ouderschapsplan. Uiteindelijk is het de rechter die bepaalt of het kind wel of niet betrokken had moeten worden bij het opstellen van het ouderschapsplan. Zoals al eerder werd gezegd, is dit afhankelijk van de leeftijd en ontwikkelingsniveau. Een goede motivatie van de keuze om een kind niet te betrekken bij het ouderschapsplan zal wellicht nodig zijn om een rechter te overtuigen dat de ouders wel degelijk hebben nagedacht over de belangen van het kind.

4.2 Het verplichte ouderschapsplan

In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de verplichting van het overleggen van een ouderschapsplan. Hierbij wordt gekeken naar de inhoudelijke verplichtingen van het ouderschapsplan en de mogelijke processuele onduidelijkheden.

⁵⁷ Kamerstukken II 2005/06, 30 145, nr. 5 pag. 19.

⁵⁸ Mr. drs. B.E.S. Chin-A-Fat & M. Steketee, 'Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling', *FJR* 2001, nr.11, p. 296-302

⁵⁹ Groenhuijsen, L.A., 'Ouderschapsplan, de vele gezichten van het belang van het kind', SPW: Amsterdam 2006

4.2.1 Ontsnappingsclausule

In artikel 815 lid 6 Rv (ontsnappingsclausule) is bepaald dat indien het ouderschapsplan redelijkerwijs niet kan worden overlegd, kan worden volstaan met overlegging van andere stukken, of kan op andere wijze daarin worden voorzien. Een en ander ter beoordeling van de rechter. In de memorie van toelichting staan drie voorbeelden vermeld van het criterium 'redelijkerwijs niet mogelijk': situaties waarin geen communicatie tussen ouders (meer) mogelijk is, de moeder in een blijf-van-mijn-lijfhuis zit, of één van de ouders in een psychiatrisch ziekenhuis is opgenomen.⁶⁰ Vooralsnog blijft het criterium 'redelijkerwijs niet mogelijk' overgelaten aan het oordeel van de rechter.

Prof. mr. M.V. Antokolskaia⁶¹ is van mening dat deze verplichting bij een eenzijdig verzoek tot echtscheiding in strijd is met artikel 6 EVRM. Artikel 6 lid 1 EVRM luidt als volgt:

"Bij het vaststellen van zijn burgerlijke rechten en verplichtingen of bij het bepalen van gegrondheid van een tegen hem ingestelde vervolging heeft een ieder recht op een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijke en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld. De uitspraak(...)."

Antokolskaia vraagt zich af of door een wettelijke regeling, die de toegang tot de rechter afhankelijk maakt van het voorafgaand sluiten van een overeenkomst met de wederpartij in Straatsburg stand zal houden. Daarbij geeft ze tevens aan dat de ontsnappingsclausule er in voorziet om strijd met het EVRM te voorkomen. Antokolskaia vermoedt dan ook dat vooral bij eenzijdig verzoek tot echtscheiding een beroep op de ontsnappingsclausule zal worden gedaan. Daarbij is Antokolskaia van mening dat de rechter nauwelijks aanknopingspunten heeft om te oordelen over de begrippen 'redelijkerwijs niet mogelijk', 'redelijke termijn' en 'geen communicatie' meer mogelijk.⁶²

Mr. P.A.J.Th. van Teeffelen⁶³ gelooft niet in strijd met artikel 6 EVRM. Van Teeffelen voert aan dat er in meerdere Europese nationale wetgevingen op het terrein van echtscheidingen probleemloos sprake is van een wachttijd van zes tot twaalf maanden, alvorens de echtscheiding kan worden uitgesproken. Men kan aanvoeren dat de toegang tot de rechter daardoor niet wordt belet, maar het effect is niet anders, indien de scheidende ouder gebruik maakt van de ontsnappingsclausule en de rechter vervolgens, in het meest ingrijpende geval, geen reden aanwezig acht om aanstonds de echtscheiding uit te spreken. Daardoor kan het ook langer duren voordat er een uitspraak volgt.⁶⁴

Zoals al eerder vermeld, wordt verwacht dat er vooral bij een eenzijdig verzoek tot echtscheiding een beroep wordt gedaan op de ontsnappingsclausule. Toch is bij een eenzijdig verzoek tot echtscheiding het overleggen van een ouderschapsplan verplicht (artikel 815 lid 2 Rv). De verzoekende partij is daarbij afhankelijk van de andere partij. De vraag hierbij rijst, is de vraag of er een nadere motivering wordt geëist voor het 'redelijkerwijs niet mogelijk'. Mogelijk zal parallel getrokken kunnen worden de eis van 'duurzame ontvruchting' tijdens een verzoek tot echtscheiding. Wanneer de andere partij hiertegen niet in verweer gaat, is er al snel sprake van een 'duurzame ontvruchting'. Verwacht wordt dat dit hetzelfde zou gelden voor de motivering van 'redelijkerwijs niet mogelijk'. In de praktijk zal dit moeten uitwijzen.

⁶⁰ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 5. (MvT II).

⁶¹ Hoogleraar privaatrecht van de Vrije Universiteit Amsterdam.

⁶² Prof. mr. M.V. Antokolskaia (red.), 'Herziening van het echtscheidingsrecht. Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap', SWP: Amsterdam 2006, p. 57.

⁶³ Hoogleraar van de Universiteit van Tilburg en Raadsheer (in deeltijd) bij het Hof 's-Hertogenbosch.

⁶⁴ Mr. P.A.J.Th van Teeffelen, 'Over ouderschapsplannen, gelijkwaardig ouderschap en andere schone voornemens', EB 2006,57, aflevering 9, p.153-158.

4.2.2 Ondertekening ouderschapsplan

Zoals in paragraaf 3.3 is vermeld, dient het ouderschapsplan te worden ondertekend door beide ouders. Uit de parlementaire geschiedenis is niet duidelijk gebleken hoe de rechter dient om te gaan wanneer het ouderschapsplan niet is ondertekend door beide ouders. L.M. Coenraad⁶⁵ vermoed dat de verplichting van de ondertekening valt onder artikel 2.3 van het Procesreglement Rechtbanken Scheiding (PS).

Artikel 2.3 PS:

...Wanneer bij indiening van het verzoekschrift vermeldingen ontbreken of niet alle ingevolge artikel 2.2. over te leggen bescheiden ter griffie zijn binnengekomen, wordt dit bij voormelde ontvangstbevestiging tevens aangegeven. De ontbrekende vermeldingen of bescheiden moeten zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk vóór afloop van de verweertermijn in één keer zijn toegevoegd. Bij gemeenschappelijke verzoeken is deze termijn vier weken....

Het ontbreken van de ondertekening zal bij de ontvangstbevestiging van het verzoekschrift door de rechtbank worden aangegeven. De ondertekening zal dan zo spoedig mogelijk, bij eenzijdig verzoek uiterlijk voor verloop van de verweertermijn en bij gemeenschappelijk verzoek binnen vier weken, hersteld moeten worden.⁶⁶

4.2.3 Gelijkwaardig ouderschap

In paragraaf 3.3.1 werd in het kort besproken dat een kind na scheiding recht behoudt op gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders. Dit recht is door een amendement⁶⁷ van mr. J.N.A.M. de Wit, voormalig Tweede Kamerlid, in de wet (artikel 1:247 lid 4 BW) opgenomen. Zie ook blz. 18. Het amendement van De Wit komt niet zomaar uit de lucht vallen. In het wetsvoorstel 29 676, 'Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap', was dit artikel ook opgenomen. De Wit is van mening dat gelijke rechten en plichten voor beide ouders de basis is om beide ouders onvoorwaardelijke opvoedingsverantwoordelijkheid te laten dragen. Beide ouders hebben het recht en de plicht om gelijkwaardig aan de opvoeding deel te nemen. Ouderschap is uitsluitend gebaseerd op de relatie kind-ouder, niet op de relatie tussen ouders onderling. De continuering van de opvoedingsrelatie tussen kind en beide ouders is in het belang van het kind. Gelijkwaardig ouderschap en een opvoedingsplicht dienen ook na een echtscheiding, een geregistreerd partnerschap, of na een periode van samenleven centraal te blijven staan.⁶⁸ Het uitgangspunt om deze norm op te nemen in de wet is om de ouders een uitgangspunt te bieden om gezamenlijk tot een bij hun situatie passende oplossing te komen. Indien er geschillen ontstaan, moet ook de rechter bij de beslechting daarvan het uitgangspunt hanteren dat beide ouders gelijkwaardig zijn en het kind recht heeft op opvoeding en verzorging door beide ouders.⁶⁹

De vraag hierbij is hoe de rechter, in geval van een geschil, moet toetsen op gelijkwaardigheid. In artikel 1:247 lid 5 BW staat dat ouders rekening kunnen houden met praktische belemmeringen ten uitvoerlegging van het gelijkwaardig ouderschap. In de memorie van toelichting naar aanleiding van het advies van de Raad van State, in het wetsvoorstel 29 676, initiatiefvoorstel-Luchtenveld 'Wet beëindiging huwelijk zonder

⁶⁵ Universitair hoofddocent aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

⁶⁶ Prof. mr. M.V. Antokolskaia (red.), 'Herziening van het echtscheidingsrecht. Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap', SWP: Amsterdam 2006, p. 75-76.

⁶⁷ Kamerstukken II 2006/07, 30 145, nr. 26.

⁶⁸ Kamerstukken II 2006/07, 30 145, nr. 26.

⁶⁹ Mr. J.N.A.M. De Wit, 'Een reactie op het artikel 'Gelijkwaardig ouderschap' van mr. drs. J. Kok, (FJR 2007,98)', FJR 2008,19 pag.18-19.

rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap' geeft de heer Luchtenveld een aantal voorbeelden wat onder praktische belemmeringen kan worden verstaan. Onder praktische belemmeringen wordt bijvoorbeeld verstaan het ongelijke aantal uren dat ouders kunnen werken, het niet kunnen nakomen van de gemaakte afspraken door bijvoorbeeld militaire uitzending, het op afstand van elkaar wonen, etc. In een dergelijke situatie is het belang van de kinderen natuurlijk gediend met maatwerk, zodat zij niet worden verplicht erg veel te reizen, in twee steden te sporten en dergelijke.⁷⁰ In de praktijk komt het weinig voor dat een kind door beide ouders gelijkwaardig wordt opgevoed en verzorgd. In de meeste gevallen heeft het kind zijn hoofdverblijfplaats bij de moeder. In een brief aan de Tweede Kamer gaf Donner zijn mening over het gelijkwaardig ouderschap; *"Ik meen dat de belangen van het kind, ook na een scheiding, gediend zijn met een consistente zorg- en opvoedingssituatie. Gezamenlijke verantwoordelijkheid van ouders is een goed uitgangspunt, maar dit kan niet vertaald worden in een tijdevenredigheidsverdeling (50%-50%) als wettelijke norm. Co-ouderschap is een goede keuze als beide ouders hiervoor kiezen maar een kind is er niet mee gediend om na een scheiding «van rechtswege» geconfronteerd te worden met een situatie, waarin het een halve week bij de ene en een halve week bij de andere ouder woont. Deze norm is in strijd met de vrijheid van de ouders om zelf invulling te geven aan het ouderschap en is bovendien een wapen om een strijd te voeren over de hoofden van de kinderen."*, aldus minister Donner.⁷¹

Tijdens het opstellen van het ouderschapsplan dient ook de advocatuur er rekening mee te houden dat het uitgangspunt van de wetgever 'gelijkwaardig ouderschap' is geweest.

4.2.4 Niet gehuwde ouders

Zoals in paragraaf 3.3.2 is besproken, dienen ook ouders die niet gehuwd zijn een ouderschapsplan op te stellen (artikel 1:247a BW). De consequentie van het niet nakomen van deze verplichting is geregeld in artikel 1:253a lid 3 BW. Wanneer er een geschil wat betreft het gezamenlijk gezag aan de rechter wordt voorgelegd en er is geen ouderschapsplan opgesteld, houdt de rechter de beslissing aan tot wel aan die verplichting is voldaan.

Uiteraard blijft het moeilijk om ouders in een 'normale' situatie te verplichten om een ouderschapsplan op te stellen. Er ontbreekt namelijk de controle van de autoriteiten hierop.

4.3 Mediation

De rechter heeft op grond van artikel 818 Rv de mogelijkheid ouders door te verwijzen naar een mediator met als doel om de ouders in onderling overleg tot afspraken te laten komen. Zoals in paragraaf 3.6 is besproken kan mediation niet verplicht worden gesteld.

Van Teeffelen is echter van mening dat de nadruk te veel ligt op het bereiken van overeenstemming en niet op de wijze waarop de afspraken worden gemaakt. Daarbij geeft hij tevens aan dat het tot stand gekomen ouderschapsplan slechts een moment opname betreft en dat een eenmaal tot stand gekomen ouderschapsplan veranderlijk is. Daarbij geeft

⁷⁰ Kamerstukken II 2004/05, 29 676, nr. 6, pag. 12.

⁷¹ Kamerstukken II 2004/05, 29 676, nr. 8, pag. 6.

hij aan dat het ouderschapsplan niet alleen maar een doel op zich kan zijn, maar dat het meer gaat over de verhouding tussen de ouders door mediation.⁷²

Chin-A-Fat⁷³ is van mening dat de rol van mediator nog lang niet voldoende is uitgewerkt in het nieuwe echtscheidingsrecht. Haar inziens dient mediation meer gepromoot te worden als een te kiezen methode in geval van echtscheiding met name als de partijen kinderen hebben. Zij had liever gezien dat de wetgever meer op mediation ingezet had. Meer dan wat nu het geval is.⁷⁴

4.3.1 De mediator

In de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' worden geen aanvullende kwaliteitseisen gesteld aan de mediator. In de Memorie van Toelichting staat wordt volstaan met te verwijzen naar een lijst van geselecteerde bemiddelaars.⁷⁵ Chin-A-Fat vindt dit onvoldoende. Zij is van mening dat een mediator die een conflict aan tafel krijgt dat gaat over ouderschap, de mediator tenminste kennis heeft (opgedaan) van ontwikkelingspsychologie, van de wijze waarop kinderen kunnen reageren als hun ouders ruzie hebben en van loyaliteitsconflicten. Ze is van mening dat een AMvB snel duidelijkheid moet bieden omtrent de kwaliteitseisen en opleiding die aan een mediator worden gesteld.⁷⁶ Van Teeffelen sluit zich aan bij deze mening. In zijn artikel 'Forensische conflictbemiddeling in gezags- en omgangszaken bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch (2)' zegt hij dat het noodzakelijk is voor de conflictbemiddelaar verder kennis te hebben van de (ontwikkelings-)psychologie van kinderen, met name hun gedragingen en behoeften bij scheiding, vaardigheid in het omgaan en spreken met kinderen in deze situaties en het terugkoppelen van deze ervaringen naar de ouders. Tevens geeft hij aan dat adequate kennis niet kan worden gemist van deviaties in de persoonlijkheid van mensen (psychopathologie en persoonlijkheidsstoornissen) en het vermogen hiermee in conflictueuze situaties om te gaan c.q. dit bespreekbaar te maken met partijen.⁷⁷ Van Teeffelen geeft in zijn artikel een profielschets van de forensisch conflictbemiddelaar. Voor de mediator (bij vrijwillige mediations) zijn algemene kwaliteitseisen opgesteld door een Commissie Kwaliteit, bestaande uit vertegenwoordigers van het NMI, de Rechtspraak en de Gesubsidieerde Rechtsbijstand. Inschrijving staat open voor alle mediators die in het bezit zijn van het DNV Certificaat Mediator en bij het NMI zijn geregistreerd en die het certificaat hebben verkregen op basis van de schriftelijke kennistoets en een mondeling assessment.

Bij mediation tijdens een juridische procedure is de escalatiegraad van de conflicten in het algemeen hoger dan bij een mediation voorafgaand aan, of buiten een juridische procedure. De praktijk heeft uitgewezen dat de vaardigheid van de mediators in het algemeen aanvulling behoeft ten aanzien van het omgaan met bijzonder vastzittende en geëscaleerde conflicten, hetgeen overigens ook geldt voor de juridische kennis. Uit een gemeenschappelijk initiatief van de VFAS, de SRA en de NIP is de Stichting Forensische Mediation opgericht (IMFO). De stichting stelt zich tot doel advocaten, accountants en psychologen, die een algemene opleiding tot mediator hebben gevolgd in de praktijk ook werkzaam zijn als mediator, op te leiden tot forensische conflictbemiddelaar. Voor deelname aan deze opleiding zijn een aantal

⁷² Mr. P.A.J.Th van Teeffelen, 'Over ouderschapsplannen, gelijkwaardig ouderschap en andere schone voornemens', *EB* 2006,57, aflevering 9, p.153-158.

⁷³ Advocaat en (echt)scheidingsbemiddelaar in Breda bij De Voort Familierecht Advocaten en Mediators.

⁷⁴ Mr. drs. B.E.S. Chin-A-Fat, 'De mediator in het nieuwe echtscheidingsrecht: nog onvoldoende basis', *TDM* 2006, nr. 2, p.37-42.

⁷⁵ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3, pag. 18. (MvT II)

⁷⁶ Mr. drs. B.E.S. Chin-A-Fat, 'De mediator in het nieuwe echtscheidingsrecht: nog onvoldoende basis', *TDM* 2006, nr. 2, p.37-42.

⁷⁷ Mr. P.A.J.Th van Teeffelen, 'Forensische conflictbemiddeling in gezags- en omgangszaken bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch (2)', *EB* 2005,76, aflevering 11/12, p.153-158.

eisen gesteld. De deelnemer dient meerdere jaren in de praktijk actief bezig te zijn geweest met familiezaken en mediation in familiezaken en men dient ervaring te hebben met het schrijven van verslagen en rapporten die bestemd zijn voor derden.⁷⁸

De advocatuur zal in toenemende mate in aanraking komen met mediation. Advocaten zullen veelal ook de doorverwijzer zijn naar mediation. De advocaat dient de cliënt(en) vooraf te adviseren over de keuze van mediation. Daarbij kan de advocaat kijken of hij/zij zelf kan optreden als mediator. Hierbij dient rekening te worden gehouden met de verschillende situaties waarin hun cliënten terecht komen of kunnen komen. De advocatuur zal in ieder geval de cliënten van te voren dienen te informeren over de mogelijkheid van mediation. Wanneer er gekozen wordt voor mediation, zal er een keuze moeten worden gemaakt van de rol van de advocaat tijdens het mediationproces. Zal de advocaat hier wel bij aanwezig zijn, of houdt hij/zij zich juist op de achtergrond? Wanneer de keuze wordt gemaakt om bij het mediationproces aanwezig te zijn, zal het belangrijk zijn dat de andere partij ook de bijgestaan dient te worden door een advocaat. De advocaat kan daarover in overleg treden met de advocaat van de andere partij. Uiteraard zal niet in elke situatie mediation nodig zijn en is ook elke situatie verschillend. Welke keuze dan ook wordt gemaakt, tijdens een gerechtelijke procedure treedt een advocaat op als procesvertegenwoordiger en tijdens een mediationproces treedt de advocaat op als een soort coach. De advocaat zal zijn houding daaraan moeten aanpassen.

⁷⁸ Mr. P.A.J.Th van Teeffelen, Forensische conflictbemiddeling in gezags- en omgangszaken bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch (2)', *EB* 2005, p.153-158.

Conclusies en aanbevelingen

In dit laatste hoofdstuk zal door middel van conclusies antwoord worden gegeven op de vraagstelling die centraal staat in deze rapportage. De vraagstelling luidt als volgt: *“Hoe is de ‘Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ tot stand gekomen, wat zijn de doelstellingen van de wetgever hierin geweest en wat zijn de processuele gevolgen voor de advocatuur?”*.

Deze vraagstelling is opgebouwd uit een drietal subvragen. Namelijk:

- Hoe is de ‘Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ tot stand gekomen?
- Wat zijn de doelstellingen van de wetgever hierin geweest?
- Wat zijn de processuele gevolgen voor de advocatuur?

Naar deze drie subvragen is in de afgelopen periode onderzoek gedaan. In de voorgaande hoofdstukken zijn de resultaten van het onderzoek beschreven. In dit hoofdstuk zal ik ook per subvraag een conclusie geven. Daarnaast zal ik aan de hand van mijn conclusies een aanbeveling doen wanneer dit nodig is.

Om een goed beeld te krijgen van de gang van zaken omtrent het ouderschapsplan heb ik eerst de totstandkoming van de ‘Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ onderzocht. Deze heb ik beschreven in hoofdstuk 2. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat aan het wetsvoorstel ‘Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ een ander wetsvoorstel ten grondslag heeft gelegen. Dit was namelijk het wetsvoorstel 29 676 ‘Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap’. Dit laatste wetsvoorstel is op 1 juli 2004 ingediend door de heer R. Luchtenveld, Tweede Kamerlid (VVD) in de periode 1997-2006. Op 9 juni 2005 heeft de heer J.P.H. Donner, voormalige Minister van Justitie, het wetsvoorstel ‘Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ ingediend bij de Tweede Kamer. Deze twee wetsvoorstellen liepen uiteindelijk dus samen. De twee wetsvoorstellen zijn door de Tweede Kamer aangenomen, maar wetsvoorstel ‘Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap’ is op 20 juni 2006 verworpen door de Eerste Kamer. Het wetsvoorstel ‘Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ is op 25 november 2008 aangenomen door de Eerste Kamer en op 1 maart 2009 in werking getreden.

Om te kijken wat de doelstellingen van de wetgever zijn geweest om de wet te wijzigen, zijn de wijzigingen in hoofdstuk 3 weergegeven met de doelstellingen van de wetgever. De belangrijkste reden van de wijziging is dat de ouders vroegtijdig nadenken over de invulling van het ouderschap na scheiding en dat hierover goede afspraken maken.⁷⁹ Het kind speelt in deze een centrale rol. Telkens komt het belang van het kind naar voren. Alle wijzigingen die hebben plaatsgevonden, zijn in het belang van het kind. Hieronder worden de naar mijn mening belangrijkste doelstellingen van de wetgever genoemd, omdat de advocatuur hiermee het meeste in aanraking komt.

- *De verplichting tot het opstellen van een ouderschapsplan (artikel 815 Rv).* → Het opstellen van een ouderschapsplan dient ervoor te zorgen dat ouders zich bewust zijn van de gevolgen van een scheiding voor kinderen en dat er afspraken gemaakt worden over deze gevolgen. Tevens dienen ouders in het ouderschapsplan te vermelden in hoeverre kinderen betrokken zijn bij het opstellen van het ouderschapsplan.

⁷⁹ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3. pag. 1.

- *De verplichting de ontwikkeling van de band tussen het kind en de andere ouder te bevorderen en het recht op gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders (artikel 1:247 BW).* → Dit artikel is gewijzigd door een amendement van Tweede Kamerlid J.M.A.M de Wit. Zijn doelstelling voor deze wijziging is geweest dat gelijkwaardig ouderschap en een opvoedingsplicht het uitgangspunt zijn bij een scheiding. Hij is van mening dat de opvoedingsrelatie tussen het kind en de beide ouders in het belang is van het kind.⁸⁰
- *De verplichting om ook na samenleving een ouderschapsplan op te stellen (artikel 1:247a BW).* → Tweede Kamerlid M. de Pater- Van der Meer was van mening dat ook ouders die niet gehuwd zijn, de plicht hebben na te denken over de toekomst van hun kinderen. Zij vond het daarom ook van belang dat er een artikel kwam die verplicht stelt dat ook ongehuwde ouders een ouderschapsplan dienen op te stellen wanneer zij uit elkaar gaan.
- *De wijziging met betrekking tot het gezagsrecht (artikel 1:251 en 1:251a BW).* → De wetgever heeft ervoor gekozen om artikel 1:251 BW te veranderen. De wetgever heeft ervoor gekozen om artikel 1:251 BW alleen nog maar te richten op het gezamenlijk gezag. De reden die daaraan ten grondslag ligt, is dat de wetgever hierdoor nogmaals benadrukt dat gezamenlijk gezag na scheiding het uitgangspunt is. Pas in artikel 1:251a BW staat de uitzondering hierop. De rechter zal moeten motiveren waarom de gezagswijziging in het belang van het kind is.
- *Mediation en jeugdzorg (artikel 818 Rv).* → Er kan niet voorkomen worden dat er conflicten ontstaan tussen de ouders tijdens het scheidingsproces. Uit de resultaten van de experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling is gebleken dat bemiddeling een positieve bijdrage levert aan zowel de afhandeling van de scheiding als de oplossing van een conflict over de omgang met de kinderen. Daarom heeft de wetgever ervoor gekozen een artikel op te nemen in de wet die de rechter de mogelijkheid geeft om ouders door te verwijzen naar een mediator om tot afspraken te komen.⁸¹

Uiteraard brengen de wijzigingen in de wet een aantal processuele gevolgen met zich mee voor de advocatuur. De advocatuur dient te allen tijde rekening te houden met de wet en dient dus ook rekening te houden met de eisen die gesteld worden aan het verzoekschrift tot echtscheiding en het ouderschapsplan. De formele eisen die worden gesteld zijn (artikel 815 Rv):

- Het verzoekschrift dient een ouderschapsplan te bevatten ten aanzien van de gezamenlijke minderjarige kinderen over wie de echtgenoten al dan niet gezamenlijk het gezag uitoefenen en de minderjarige kinderen over wie de echtgenoten ingevolge artikel 1:253a of 1:253t BW het gezamenlijk gezag uitoefenen.
- In het ouderschapsplan dienen in ieder geval afspraken te worden opgenomen over zorg- en opvoedingstaken, de wijze waarop de echtgenoten elkaar informatie verschaffen en de kosten van de verzorging en opvoeding van de minderjarige.
- In het verzoekschrift dient te worden vermeld over welke voorzieningen afspraken zijn gemaakt en over welke voorzieningen nog onenigheid bestaat.
- In het verzoekschrift dient te worden vermeld op welke wijze de kinderen zijn betrokken bij het opstellen van het ouderschapsplan.

In hoofdstuk 4 heb ik beschreven waar de advocatuur zoal rekening mee dient te houden hetzij mee in aanraking kan komen. Zoals al eerder is aangegeven, hebben kinderen een centrale rol in de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding'. Kinderen moeten ook betrokken worden bij het opstellen van een ouderschapsplan. Het is

⁸⁰ Kamerstukken II 2006/07, 30 145, nr. 26, pag. 2. Zie ook: Mr. J. de Wit, 'Een reactie op het artikel 'Gelijkwaardig ouderschap', van mr. drs. J. Kok, (FJR 2007,98.), FJR 2008, 19 pag. 44-45.

⁸¹ Kamerstukken II 2004/05, 30 145, nr. 3 pag. 3 (MvT II).

daarom ook niet te vermijden dat de advocatuur met kinderen in aanraking gaat komen. Uiteraard speelt de leeftijd en het ontwikkelingsniveau van het kind hierin een grote rol. Het is moeilijk om hiervoor een leeftijdsgrens te stellen vanaf welke leeftijd een kind betrokken moet worden bij het opstellen van een ouderschapsplan, maar de leeftijdsgrens van 12 jaar en ouder is wenselijk. Uiteraard mogen, wanneer dit tot de mogelijkheden behoort, kinderen onder de 12 jaar ook betrokken worden. De motivatie waarom een kind niet is betrokken bij opstellen van het ouderschapsplan zal wellicht belangrijker zijn dan de motivatie een kind wel te betrekken daarin. De advocatuur zal in zijn motivatie hiermee rekening dienen te houden. Donner heeft aangegeven dat de informatie die uit het verzoekschrift, met betrekking tot het betrekken van de kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan, een belangrijke bron van informatie is om te bepalen of een kind zal worden uitgenodigd voor een kinderverhoor. Hier ligt dus een suggestie voor de advocatuur om in het verzoekschrift te motiveren waarom een kind wel of niet moet worden uitgenodigd voor een verhoor.

Uit het onderzoek is ook gebleken dat er nog onduidelijkheid bestaat wat er precies wordt bedoeld met artikel 815 lid 6 Rv. In dit artikel is bepaald dat wanneer het ouderschapsplan redelijkerwijs niet kan worden overlegd, volstaan kan worden met overlegging van andere stukken. Het criterium 'redelijkerwijs niet mogelijk' wordt vooralsnog overgelaten ter beoordeling aan de rechter. De praktijk zal moeten uitwijzen hoe hiermee wordt omgegaan. Tevens zal in de praktijk moeten uitwijzen of in het verzoekschrift het criterium 'redelijkerwijs niet mogelijk' nader gemotiveerd dient te worden. Tot die tijd zal deze vraag aan de advocatuur overgelaten moeten worden. Ik raad de advocatuur aan het tot die tijd zo veel mogelijk te motiveren.

Wat tevens aan de beoordeling van de rechter wordt overgelaten, is het gevolg van het niet ondertekenen van het ouderschapsplan. Beide ouders dienen het ouderschapsplan te ondertekenen, maar de gevolgen van het niet ondertekenen worden niet genoemd. Er wordt wel verwacht dat bij het ontbreken bij de ontvangstbevestiging van het verzoekschrift tot echtscheiding door de rechtbank dit wordt aangegeven en dat dit hersteld kan worden. Hier geldt ook dat in de toekomst moet blijken hoe de rechtbank in deze situaties handelt. De verplichting om een ouderschapsplan op te stellen door niet gehuwde ouders is ook verplicht gesteld (artikel 1:247a BW). Doordat het niet nakomen van deze verplichting geen directe consequenties heeft, zal naar mijn verwachting dit soort scheidingen in de doofpot belanden. Indirect zullen ouders bij het niet nakomen van deze verplichtingen wel te kampen krijgen met consequenties, omdat de rechter zijn beslissing aanhoudt totdat er wel een ouderschapsplan is. Mijn inziens lijkt mij dit erg moeilijk, omdat er op dat moment reeds een conflict is tussen de ouders. Alsnog een ouderschapsplan opstellen, lijkt mij dan ook erg moeilijk. Misschien zijn er nog mogelijkheden om buiten de processuele sfeer van artikel 1:253a BW de mogelijkheid is de verplichting van artikel 1:247a BW (het opstellen van een ouderschapsplan) af te dwingen. Nader onderzoek zal nodig zijn om te zien of dit tot de mogelijkheden behoort.

Uit het onderzoek is gebleken dat mediation een grote rol speelt in scheidingsprocedures. Wanneer problemen ontstaan bij het opstellen van een ouderschapsplan kunnen ouders besluiten een mediator in de arm te nemen. De rechter kan ook besluiten om de ouders door te verwijzen naar een mediator. Wanneer advocaten ook mediator worden, zal de gang naar de mediator in vele gevallen niet meer nodig zijn. Ondanks het feit dat er in de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' geen aanvullende kwaliteitseisen worden gesteld aan de mediator is mr. P.A.J.Th. van Teeffelen wel van mening dat een mediator altijd deskundig moet zijn. Ik raad dan ook de advocatuur aan zich te specialiseren tot mediator door een opleiding te volgen bij de IMFO. Door deze opleiding te volgen behaalt de advocaat een NMI-certificatie en zal deze daarom voldoen aan de kwaliteitsnorm van een mediator.

Bronnenlijst

Boeken

Groenhuijsen, L.A., '*Ouderschapsplan, de vele gezichten van het belang van het kind*', SPW: Amsterdam 2006.

Prof. mr. M.V. Antokolskaia (red.), '*Herziening van het echtscheidingsrecht. Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*', SWP: Amsterdam 2006.

Prof. mr. S.F.M. Wortmann & mr. J. van Duijvendijk-Brand, '*Compendium Personen- en familierecht*', Deventer: Kluwer 2009.

Tijdschriften

A. Heida, 'Wetsvoorstel Luchtenveld door Tweede Kamer aangenomen', *EB* 2006,2, aflevering 1, p. 8-12.

L.H.M. Zonnenberg, 'Ouderschapsplan en zorgregeling', *EB* 2005,18, aflevering 3, p. 37-40.

Mr. P.A.J.Th van Teeffelen, 'Forensische conflictbemiddeling in gezags- en omgangszaken bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch (2)', *EB* 2005,76, aflevering 11/12, p.153-158.

Mr. P.A.J.Th van Teeffelen, 'Over ouderschapsplannen, gelijkwaardig ouderschap en andere schone voornemens', *EB* 2006,57, aflevering 9, p.153-158.

Mr. drs. B.E.S. Chin-A-Fat & M. Steketee, 'Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling', *FJR* 2001, nr.11, p. 296-302.

Mr. J.N.A.M. De Wit, 'Een reactie op het artikel 'Gelijkwaardig ouderschap' van mr. drs. J. Kok, (FJR 2007,98)', *FJR* 2008,19 pag.18-19.

Mr. drs. B.E.S. Chin-A-Fat, 'De mediator in het nieuwe echtscheidingsrecht: nog onvoldoende basis', *TDM* 2006, nr. 2, p.37-42.

Elektronische bronnen

Commissie verbetervoorstellen civiel, 'Rapport Commissie verbetervoorstellen civiel, juni 2004, pag. 15. (<www.rechtspraak.nl>).

'Hoe komt een wet tot stand?', (<www.overheid.nl>).

'Initiatiefvoorstel-Luchtenveld Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap', (<www.eerstekamer.nl>).

'Ouderschapsplan', (<www.overheid.nl>).

Parlement & Politiek, '*Mr. R. Luchtenveld*', (<www.parlement.com>).

Parlement & Politiek, '*Mr. J.P.H. Donner*', (<www.parlement.com>).

Parlement & Politiek, 'Mr. J.M.A.M. de Wit', (<www.parlement.com>).

Parlement & Politiek, 'M.L. de Pater-van der Meer', (<www.parlement.com>).

Jurisprudentie

EHRM 13 juni 1979, NJ 1980,462.

HR 10 september 1999, NJ 2000, 20.

HR 20 februari 2009, LJN: BG8813 (<www.rechtspraak.nl>).

Parlementaire stukken

Handelingen I 2008/09, 30 145, nr. 10, pag. 477-478.

Handelingen II 2006/07, 30 145, nr. 79, pag. 4214 – 4215.

Koninklijk besluit van 6 februari 2009, *Stb.* 2009, 56.

Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding, *Kamerstukken II* 2004/05-2006/07, 30 145, nr. 1-26; *Kamerstukken I* 2006/07-2008/09, 30 145, nr. A-G.

Wet van 27 november 2008, *Stb.* 2008, 500.

Overige

Mr. drs. B.E.S. Chin-A-Fat & M. Steketee, '*Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling.*' WODC, Verwey-Jonker Instituut, VU Amsterdam: Utrecht; Amsterdam, 2001. (<www.wodc.nl>) geraadpleegd op d.d. 02-06-2009.